

УДК 027.08:004.7

Валентина Медведєва,

наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

У статті розглядаються особливості використання інформаційних технологій в інформаційно-аналітичній діяльності наукових бібліотек. Визначаються основні моменти такої діяльності, а також роль і місце наукових бібліотек у формуванні інформаційного суспільства. Обґрунтовується, що бібліотека повинна зазнати докорінних змін під впливом інформаційних технологій.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, інформаційно-аналітичні продукти, інформаційні технології, інформаційне суспільство.

Функціонування бібліотечних установ, розвиток на сучасній технологічній основі бібліотечної діяльності є важливим напрямом удосконалення суспільних механізмів, пов'язаних із процесом еволюції керування інформаційними ресурсами, забезпеченням доступу до них дедалі більш широкого кола представників різних соціальних груп населення.

Цей розвиток уже в найближчій перспективі має забезпечити якісно нову суспільну систему використання інформаційних ресурсів. Значущим для дослідження цих процесів став соціокультурний підхід, широко представлений у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників К. Вигурського, Я. Шрайберга, Р. Мотульського, І. Давидової, А. Соляник та ін.

Інноваційний компонент бібліотечного інформаційного виробництва, пов'язаний із широким використанням комп'ютерних технологій, можливостей Інтернету, нині ще не посідає чільного місця в теоретичних розробках, однак є сьогодні предметом пильного вивчення й узагальнення. Помітний внесок у цю роботу поряд з іншими вченими вносить група науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Л. Костенко, Т. Добко, О. Воскобойнікова-Гузєва та ін.

Серед загальних питань інформатизації слід виокремити теоретичне осмислення процесу вдосконалення співробітництва бібліотек з науковими установами, що знайшли відображення в роботах наших

співвітчизників В. Горового, Л. Дубровіної, М. Слободяника та ін. Загальні питання аналізу процесу розвитку електронних ресурсів висвітлювалися у працях П. Бакута, В. Широкова, А. Гиржона, Ю. Шумилова.

Таким чином, питання інформатизації суспільства, формування його інформаційних ресурсів, різні аспекти проблеми створення й розвитку бібліотечних інформаційно-документальних фондів та електронних бібліотек, перетворення бібліотек в інформаційні центри, проблеми використання комп'ютерних технологій у бібліотеках тощо привертали увагу широкого кола науковців.

Водночас слід зазначити, що сьогодні вітчизняними та зарубіжними науковцями дедалі більше уваги приділяється питанню дистантного обслуговування користувачів бібліотеки. Зокрема, активно досліджується сучасний стан міжбібліотечного абонементу (МБА), його перспективи та модернізація у зв'язку з розвитком інформаційних технологій (ІТ), аналізуються особливості створення й функціонування електронних і гібридних бібліотек, досліджуються веб-сайти бібліотек як один з найважливіших способів доступу до ресурсів бібліотеки.

Детально розкривають тему дослідження дистантних форм обслуговування публікації російських дослідників Т. Єршової, Я. Шрайберга, М. Меньєва, Ю. Хохлова, М. Гончарова, Р. Гіляревського.

В Україні проблему дистанційного забезпечення потреб користувачів активно розробляє Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Різні аспекти проблеми дистантного обслуговування висвітлюються в працях В. Горового, Л. Костенка, О. Ісаєнка та ін.

Сучасна епоха характеризується ментальними і технологічними змінами в розвитку суспільства. Це пов'язано з процесами глобалізації і формуванням унаслідок цього нової інформаційної культури, а також з розвитком інформаційних технологій у сфері комунікацій. Значною мірою такі процеси впливають на сучасні бібліотеки, змінюючи не тільки всю систему бібліотечної праці й бібліотечних ресурсів, а й порушують питання про трансформацію традиційних бібліотек.

У зв'язку з цим стає актуальним дослідження трансформації бібліотек, визначення їхнього місця й ролі в системі ІТ.

Бібліотеці до недавнього часу належало монополічне становище серед соціальних інститутів, які займалися збором, систематизацією, зберіганням інформації. Проте тільки бібліотека забезпечувала доведення інформації до користувача у вигляді «нового знання», що виводило її в ранг монополістів системи соціальних комунікацій. Тобто на відміну від інших соціальних інститутів (архівів, музеїв, фондів та ін.) тільки

в бібліотеці користувач міг отримати доступ до професійно опрацьованих і збережених масивів інформації. Якщо бібліотечний документ передати до музею, то його (документа) призначення стане іншим – із загальнодоступного він стане експонатом, на який можна дивитися, однак торкатися всім не можна. А якщо той же бібліотечний документ потрапить до архіву, то його можуть використати або як першоджерело, наприклад рукопис, – для створення друкованого документа, або не показувати загалу до визначеного часу [5].

Розвиток ІТ та Інтернету привели до того, що процеси створення, зберігання та доведення до користувача інформації потребують більш нових підходів.

Водночас слід зазначити, що ІТ, розширюючи можливості доступу до різних типів і видів інформації для комп'ютеризованої частини користувачів, не впливають на розвиток можливостей тієї частини соціуму, що не має комп'ютерів або не знає, як ними користуватися. У програмі ЮНЕСКО «Інформація для всіх» підкреслюється важливість адаптації особистості до життя в інформаційному суспільстві [7]. Саме забезпечення доступу дедалі більшій кількості людей до сучасних інформаційних ресурсів є однією з найважливіших ознак переходу до інформаційного суспільства.

Інформаційні ресурси бібліотек, відпрацьована роками структура організації доступу до інформаційних джерел, а також сучасні електронні засоби комунікації спроможні стимулювати вироблення нових знань, надаючи новій генерації вчених і творчих особистостей вагомий інтелектуальний актив для створення економіки знань, що виходять на перший план громадського життя. Впровадження новітніх технологій у бібліотечну практику розширює можливості бібліотек і зумовлює перегляд концепції обслуговування користувачів. Задоволення інформаційних потреб усіх учасників інформаційних відносин у бібліотеці – це істотний фактор підвищення рівня інформатизації суспільства, побудови суспільства знань [2].

Очевидно, що саме на базі ІТ формується постіндустріальне суспільство, визначальною характеристикою якого є використання інформації як товару, інструмента й головного ресурсу. «Нині на розвиток світової економіки суттєво впливає інформатизація, що не лише перебудовує економіку, але й прискорює її зростання та зумовлює соціальну трансформацію суспільства... Інформація та знання стали ключовим фактором виробництва, а сфера інформаційних та комунікаційних техно-

логій – важливим інструментом, який надає державам шанс не опинитися на узбіччі соціального прогресу» [4].

При цьому стрімке зростання ролі й значення інформації перетворює її на прибутковий ресурс, що спричиняє появу великої кількості комерційних структур, які використовують такий інформаційний ресурс як прибуткову сферу бізнесу. В Інтернеті сьогодні існує безліч фірм, які виконують функції бібліотеки щодо забезпечення сучасних користувачів необхідною інформацією. Вони створюють комфортні умови її надання – електронні повнотекстові документи надсилаються на особисті комп'ютери замовників у будь-який час і в різне місце. Серед них – інформаційні агентства, інформаційні портали, інформаційні сайти, бази даних та ін.

Ця альтернативна система інформаційної комунікації створює високу конкуренцію серед установ системи соціальної комунікації і насамперед бібліотек, ліквідовуючи їхнє монопольне становище у сфері інформаційного обслуговування. Потреби сучасних користувачів, які представляють сфери юриспруденції, бізнесу, управління тощо, ступінь прийняття рішень яких на основі наданої інформації досить висока, дедалі частіше задовольняються комерційними структурами.

На сьогодні можна стверджувати, що, враховуючи тенденції розвитку інформаційного суспільства й роль у ньому інформації, у системі соціальної комунікації основне місце буде належати електронним інформаційним потокам. Поряд із цим сучасним бібліотекам у своїй діяльності необхідно робити акцент на роботу не з друкованими документами, а з інформацією, оскільки вона забезпечує вимоги сучасного інформаційного суспільства щодо перспектив свого розвитку.

Зі зростанням запитів на інформацію в період переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, із залученням до неї дедалі ширшого кола людей зростає необхідність в удосконаленні роботи бібліотек, що перетворюються на суспільні інформаційні центри широкого призначення, у забезпеченні їх кваліфікованими інформаційними працівниками, посередниками між виробниками й користувачами інформації, між існуючим у суспільстві інформаційним ресурсом і соціальними структурами, що базуються на ньому. Причому бібліотеки будуть відповідати сьогоднішнім вимогам, успішно виконувати роль важливого елемента інфраструктури керування інформаційними ресурсами суспільства [1].

Якщо сучасна бібліотека у своїй діяльності орієнтуватиметься тільки на друковані інформаційні потоки, вона в такий спосіб буде забезпечувати інтереси незначної групи користувачів, такої, яка не відповідає за

прийняття рішень, що визначають шляхи подальшого розвитку сучасного суспільства. Ще одним аргументом на користь використання сучасною бібліотекою у своїй діяльності електронних інформаційних потоків є їх швидкий пошук і компактне зберігання. Електронні продукти сучасних бібліотек актуалізуються за короткий термін, їх виробництво не пов'язане з витратами на папір, поліграфічну складову, спосіб доставки та ін.

Проте друковані видання не втрачають повністю свого значення. Вони є актуальними в науковій, освітній діяльності, а також тій, що забезпечує дозволя, тобто там, де оперативна складова втрачає свій первинний сенс. Необхідно також відзначити роль друкованих примірників. На відміну від інших учасників процесу інформаційної електронної комунікації, тільки бібліотека має у своїх фондах необхідний для подальшої цифрової обробки матеріал [3].

На сьогодні завдяки сучасним ІТ створюються умови для виходу бібліотеки на новий етап розвитку, що полягає в дедалі більшому використанні бібліотекою у своїй діяльності електронних масивів інформації. Таке використання полягає в забезпеченні користувачів доступом до Інтернету. У цьому випадку роль сучасної бібліотеки полягає в посередництві, тобто професійній консультації користувачів. Проводячи консультування, бібліотека допомагає користувачам зорієнтуватися в дедалі зростаючих масивах інформації. Водночас особливого значення набуває оформлення бібліотекою передплати на повнотекстові бази даних, що, у свою чергу, зміщує акценти в роботі бібліотек від володіння документом на звернення до нього за першої вимоги, що зумовлює серйозні зміни у формуванні фонду сучасних бібліотек.

Поряд із цим співробітники бібліотек, щоб здійснювати інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів на сучасному рівні, повинні володіти методами автоматизованої обробки інформації, використовувати інформаційно-пошукову мову, технічні можливості автоматизованих систем, спеціальні команди для отримання релевантної інформації відповідно до інформаційних запитів, створювати електронні каталоги, проектувати документальні, фактографічні бази даних, здійснювати пошук в електронних каталогах і БД.

Щоб утримати свої позиції у сучасному інформаційно-комунікаційному просторі суспільства, бібліотеки мають активно освоювати нові інформаційні технології: видавничі, рекламні, гіпертекстові, мультимедійні, телекомунікаційні, електронізацію інформаційних ресурсів, комп'ютерну обробку інформації та ін. [6].

Сьогодні участь сучасних бібліотек у системі електронних інфор-

маційних комунікацій вимагає від них створення власних електронних ресурсів (баз даних, електронних каталогів, довідників, текстів оцифрованих документів та ін.), а також розміщення цих ресурсів у мережі Інтернет. Важливим у цьому плані є здійснення дистанційного обслуговування сучасних користувачів – організація віддаленого консультування читачів через електронну пошту, ICQ, створення власного сайту та ін. Цей аспект діяльності сучасних бібліотек може реалізуватися за допомогою створення електронної бібліотеки, яка б надавала користувачам доступ до повнотекстових баз даних, передплачених бібліотекою.

Також забезпечення інформаційних потреб групи користувачів, які потребують опрацьованої, систематизованої, актуальної та оперативної інформації, основна діяльність яких спрямована на прийняття суспільно значущих рішень, потребує створення при бібліотечних установах спеціальних інформаційних служб. Функціонування таких інформаційних служб забезпечує найбільш оперативне обслуговування запитів сфери науки, виробництва та управління, використовуючи при цьому електронні технології.

Такі інформаційні служби, маючи доступ до бібліотечних ресурсів, отримують можливість найбільш якісно забезпечити інформацією різні категорії замовників за короткий термін. Послуги з надання інформаційними службами структурованої, семантично опрацьованої інформації реалізуються у створенні інформаційно-аналітичних продуктів, що на сьогодні є найбільш вдалою формою забезпечення інформацією, яка містить аналітичні висновки, рекомендації, прогнози, версії розвитку подій, статистику та ін.

Таким чином, сьогодні все має бути спрямоване на те, щоб зробити послуги сучасних бібліотечних установ у системі інформаційних комунікацій більш затребуваними й конкурентоспроможними порівняно з послугами, які надаються комерційними структурами. Значною мірою процес трансформації традиційних бібліотек приведе до створення нових методів роботи з електронними масивами інформації, що зумовить зміни у всіх структурних ланках сучасної бібліотеки.

Список використаних джерел

1. *Горовой В. Н.* Библиотеки как информационные центры постиндустриального общества [Электронный ресурс] / В. Н. Горовой // Б-ки нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – Электрон.

данные (1 файл). – К., 2005. – Вып. 3. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05_gvncpo.html. – Загл. с экрана.

2. *Желай О.* Інформаційні запити як орієнтир удосконалення бібліотечної діяльності / О. Желай // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 262–263.

3. *Костенко Л. И.* Функции и статус библиотеки информационного общества / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : тр. конф. / 9-я междунар. конф. «Крым-2002». – М. : ГПНТБ России, 2002. – С. 743–746.

4. *Пожуєв В.* Інформатизація як ресурс розвитку сучасного українського суспільства [Електронний ресурс] / В. Пожуєв. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_1.pdf. – Назва з екрана.

5. *Полтавская Е.* Смысл существования системы Библиотека – социальный институт / Е. Полтавская // Научно-техническая информация, серия 1. – 2007. – № 4. – С. 12–14.

6. *Присяжна Л. В.* Роль сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій у контексті розвитку бібліотек / Л. В. Присяжна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 229.

7. Программа ЮНЕСКО: Информация для всех [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sfar.ru/ojfdosc/unesko/program/htm>. – Загл. с экрана.